

Сергій Вікторович ЗЕМЛЯЧОВ,
кандидат економічних наук, доцент

336.71

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Зростання ризикованості банківської діяльності в умовах трансформації економіки, підвищення її обсягів та поява різноманітних форм вимагають збільшення банківських капіталів. Враховуючи важливу роль банків у розвитку економіки як провідних фінансових посередників, регулятивні органи встановлюють мінімальні нормативи до розмірів та достатності капіталу банків. З урахуванням цих вимог, для розширення можливостей здійснення активних операцій більшість банків прагне до нарощування власного капіталу. Крім того, збільшення банківських капіталів підвищує надійність банків, сприяє підтримці довіри до них з боку суспільства, що стимулює розвиток банківських ресурсів.

Тому вивчення джерел формування та збільшення капіталу банку є досить актуальною науковою проблемою, що має безперечне практичне значення.

Теоретичні та практичні аспекти формування капіталу комерційних банків вивчалися вітчизняними та зарубіжними науковцями. Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили українські вчені М.Д. Алексєнко, який аналізує сутність та джерела банківського капіталу [1]; А.М. Мороз, докладно вивчаючий функції та значення банківського капіталу [2, с. 41–48]; А.П. Вожжов, який аналізує структуру капіталу вітчизняних банків [3]. Варто відмітити дослідження російських авторів В.В. Кісельова, Г.С. Панової, що розглядають російський досвід управління та збільшення капіталу комерційних банків [4; 5, с. 41–79]. Однак в цих роботах не розглянутий підхід до класифікації джерел формування власного капіталу комерційного банку, переваги та недоліки окремих джерел коштів. Тому метою статті є всебічний розгляд джерел формування власних коштів банку, аналіз їх переваг та недоліків.

Об'єктивно в банків існують два види джерел формування та нарощування власних коштів (капіталу): зовнішні та внутрішні, різниця між якими полягає у тім, що в першому випадку для збільшення власних коштів залучаються додаткові ресурси з грошового ринку, а в другому – збільшення власних коштів відбувається за рахунок підвищення ефективності роботи банку (табл. 1).

Таблиця 1

Зовнішні та внутрішні джерела збільшення власних коштів банку

Збільшення власних коштів банку за рахунок зовнішніх джерел	Збільшення власних коштів банку за рахунок внутрішніх джерел
1) випуск нових акцій	1) результат переоцінки основних фондів, нематеріальних активів
2) випуск довгострокових субординованих позик	2) чистий прибуток звітного періоду
	3) нерозподілений прибуток
	4) резервні відрахування із прибутку на випадок непередбачених збитків
	5) спеціальні фонди та резерви

Як показує узагальнення закордонної та вітчизняної практики, для залучення капіталу із зовнішніх джерел банки мають декілька альтернативних способів:

- 1) продаж звичайних акцій;

- 2) продаж привілейованих акцій;
- 3) емісія субординованих боргових зобов'язань;
- 4) обмін акцій на боргові цінні папери [1, 2, 4].

Розглянемо переваги та недоліки окремих способів залучення зобов'язань.

Додаткова емісія звичайних акцій є найбільш дорогим способом залучення зовнішнього капіталу через високі витрати з розміщення емітованих акцій та великий ризик, пов'язаний з доходами акціонерів у порівнянні з доходами власників боргових зобов'язань. Коли акціонери банку не зможуть викупити всі нові акції, це зменшить їх контроль над банком та прибуток на одну акцію, якщо тільки залучені кошти не принесуть дохід, що перевищує витрати на емісію нових цінних паперів.

Продаж привілейованих акцій, як і продаж звичайних акцій, є одним з найдорожчих джерел поповнення банківського капіталу. Дивідендні виплати власникам звичайних акцій можуть знизитися після випуску привілейованих, тому що привілейовані акціонери мають первинне право на прибуток банку відносно власників звичайних акцій. Однак, привілейовані акції мають перевагу перед борговими зобов'язаннями, що полягає в більшій гнучкості перших (тому що дивіденди не є обов'язковими виплатами), а також у тім, що вони збільшують можливості банку щодо залучення позикових коштів у майбутньому.

Випуск субординованих зобов'язань та цінних паперів. Цим зобов'язанням притаманні окремі ознаки власного капіталу: виплата процентів інвесторам може призупинитись у разі погіршення фінансового стану банку–боржника; ці боргові зобов'язання не можуть бути забрані з банку раніше, ніж через п'ять років, а у разі банкрутства або ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій усіх інших кредиторів; субординований капітал забезпечується в цілому всім майном банку. Перевага субординованих боргових зобов'язань в збільшенні частки запозичених коштів підвищує прибуток на одну акцію, якщо позичені кошти приносять дохід, який перевищує відсоткові виплати, які необхідно по них зробити. Крім того, відсоткові виплати по боргових зобов'язаннях виключаються з оподаткованого доходу. Однак нові боргові зобов'язання збільшують ризик банкрутства та ризик, пов'язаний зі сталістю отримання прибутку, що може уповільнити продаж акцій у майбутньому.

Обмін акцій на боргові цінні папери. В останні роки багато банківських організацій (особливо банківські холдингові компанії) використовували у своїй практиці обмінні операції типу «акції – боргові зобов'язання», у результаті яких банк збільшує свій капітал та уникає майбутніх витрат на виплату відсотків по зобов'язаннях, що погашаються.

Вибір того чи іншого зовнішнього джерела збільшення власного капіталу та їх співвідношення визначаються чинниками, серед яких найбільше значення мають:

- відносні витрати, пов'язані з використанням конкретного джерела власних коштів (капіталу);
- ризик, пов'язаний з конкретним джерелом власних коштів (капіталу);
- вплив на прибутковість власних коштів банку або акціонерного капіталу, що характеризується зміною прибутку на одну акцію;
- вплив на власність та контроль за діяльністю банку з боку існуючих та потенційних акціонерів;
- вплив на загальну схильність банку до ризику, що характеризується, наприклад, таким показником, як співвідношення сукупного обсягу виданих кредитів та власних коштів (капіталу) банку;
- ступінь розвиненості ринків капіталу, на яких може здійснюватися залучення нових коштів для поповнення власного капіталу банку;
- політика регулювання НБУ.

Найбільш пристосованим видом боргових цінних паперів для залучення довгострокових ресурсів у сучасних українських умовах є облігації. Облігації – це досить гнучкий фінансовий інструмент, здатний зменшити високі відсоткові ризики, яким піддаються як банк–позичальник, так і власники вільних коштів. Протиріччя між банком та інвестором, що обумовлені високим рівнем відсоткових ризиків, знижуються при емісії купонних облігацій із змінною відсотковою ставкою. У цьому випадку відсоткова ставка по купону прив'язується до одного з головних індикаторів грошового ринку, наприклад, курсу долару США. Таким чином, банк може бути впевнений, що у випадку падіння прибутковості на грошовому ринку відсоткова ставка по купонах облігації також зменшиться. Дохід інвесторів залежить тільки від об'єктивної ситуації, що складається на ринку.

Облігації, що випускаються великими банками, мають ряд привабливих для інвесторів властивостей. У зв'язку з тим, що облігації відносяться до категорії емісійних цінних паперів, тобто емітуються випусками (серіями), існує однаковий для всього випуску термін до погашення, періоди купонних виплат, відсоткова ставка по купонах – іншими словами, усі чинники, що визначають

рівень цін на ці папери у кожний конкретний момент. Тим самим створюються передумови для організації розвинутого вторинного ринку банківських облігацій. Таким чином, потенційний власник облігацій має впевненість, що у випадку виникнення потреби в коштах раніше терміну погашення облігацій він зможе їх вигідно продати, використати як заставу і т.ін. З іншого боку, банк, емітувавши облігації, одержує гарантії, що йому не потрібно буде повертати акумульовані кошти до терміну погашення цінних паперів.

Залучення капіталу за рахунок внутрішніх джерел не несе в собі небезпеки втрати існуючими акціонерами контролю над банком, звуження їх частки у власності та скорочення доходу на одну акцію. Такий спосіб нарощування власного капіталу спостерігається в умовах зниження активності інвесторів та нестачі коштів від реалізації акцій, що емітуються. У той же час суттєве скорочення прибутків комерційних банків робить збільшення капіталу за рахунок внутрішніх джерел проблематичним, що потребує особливої уваги.

Прибуток банку є фінансовим показником результативності його діяльності, формується внаслідок кругообігу ресурсів банку та створюється за рахунок додаткової вартості, що виникає як результат продажу банківських послуг.

Зростання прибутку залежить як від внутрішніх чинників (у т.ч. рівня організації роботи банку, якості банківського менеджменту), так і від зовнішніх умов. А вплив прибутку на формування власного капіталу залежить не тільки від загального обсягу прибутку, але й від структури його розподілу, тобто від капіталізації прибутку. Особливо важливе значення для зростання капіталу має та його частина, яка спрямовується на розширення та вдосконалення банківських технологій, сучасне комп'ютерне, інформаційно–програмне забезпечення, розширення інфраструктури та мережі філій банку і т.п. Крім того, позитивно впливає на формування капіталу банків спрямування прибутку до різних страхових фондів, у т.ч. залишення частини прибутку в якості нерозподіленого.

Одна з головних проблем при реалізації будь-якої стратегії капіталотворення банку – це балансування інтересів дрібних акціонерів, великих акціонерів та менеджерів банку.

Для пожевлення функціонування ринку банківських цінних паперів держава може запровадити наступні кроки:

1. Створити механізм залучення довгострокових інвестицій населення шляхом:

- а) розробки рекомендацій з роботи брокерів з фізичними особами;
- б) створення прозорої системи доступу до інформації про професійних учасників ринку та емітентів цінних паперів.

2. Заохочення іноземних інвестицій:

- а) розробка та реалізація програми страхування ризиків іноземних інвесторів на вітчизняному ринку цінних паперів;
- б) надання пільг закордонним інвестиційним фондам, що здійснюють довгострокові (на 5–7 років) вклади;
- в) вдосконалення нормативної бази валютного регулювання операцій з цінними паперами;
- г) сприяння одержанню вітчизняними банками рейтингів міжнародних агенцій.

3. Підтримка створення інфраструктури фондового ринку:

- а) сприяння створенню біржової інфраструктури та позабіржових торгових систем;
- б) вдосконалення єдиних стандартів біржової діяльності;
- в) залучення інвестицій міжнародних фінансових організацій у розвиток інфраструктури українського ринку цінних паперів.

Одним з перспективних напрямків збільшення обсягів власних коштів банків у вітчизняних умовах є концентрація банківського капіталу на основі банківських злиттів та поглинань, створення банківських холдингів та альянсів. Ці процеси, крім підвищення банком межі достатності капіталу, надають йому ряд додаткових переваг. По–перше, створений великий банк отримує додаткові переваги у конкурентній боротьбі з іноземними банками, що обумовлює нові можливості щодо відкриття нових ринків та нових джерел доходів, дозволяє підтримувати зростання при використанні менш дорогих способів залучення ресурсів і відповідно підвищує прибутковість. По–друге, підвищення частки участі на ринку позичок, депозитів та інших банківських послуг дозволяє використати вигоди, які випливають зі зниження витрат і зростання ефективності при об'єднанні декількох банків в один (ефект масштабу), одержати економію в податках.

Злиття можуть допомогти створеному банку в диверсифікації джерел доходів. Якщо нова організація має більш агресивний менеджмент, ніж банк, що вливається, то доходи створеного банку можуть зростати в тій мірі, у якій будуть повніше опановуватися нові ринки та пропонуватися нові види послуг. Але не всі банківські злиття супроводжуються існуванням диверсифікаційного ефекту,

тому що підібрати банки, особливо середніх та малих розмірів, діяльність яких у помірному ступені корелює між собою, дуже складно. В ідеалі банкіри при злиттях повинні шукати такий банк–партнер, прибуток та грошові потоки якого негативно співвідносяться з аналогічними показниками свого банку. Можливо припустити, що в даний час будуть об'єднуватися, скоріше за все, банки, які мають перспективні потенціали, злиття яких значно покращить стійкість положення створеної структури. Наприклад, має сенс об'єднатися двом середнім банкам, один із яких має велику та платоспроможну клієнтуру, а другий – достатній досвід роботи з певного виду банківських операцій, особливо якщо вони мають інноваційний характер.

Крім взаємодоповнюваності банків важливою є проблема їх сумісності. Ефекту сумісності легше домогтися в сфері планування та організації внутрішньої роботи банку, експлуатації комунікаційних систем. Але передусім треба досягти сумісності в таких сферах, як управління ризиками, відносини з клієнтурою, управління ліквідністю, встановлення кредитних лімітів, бухгалтерський облік та внутрішній аудит. В усіх випадках пристосування управлінських, оперативних та інших банківських структур одна до одної пов'язано з додатковими витратами на зміни менеджменту, маркетингу, реклами.

Досить складно спрогнозувати поведінку клієнтури банків, що зливаються. Усупереч надіям на те, що в результаті об'єднання кількість клієнтів банку зросте, вона може скоротитися. Особливо чутливі до злиттів великі клієнти, які іноді закривають рахунки в об'єднаному банку і переводять їх у декілька інших кредитних організацій, не бажаючи залежати від одного кредитора. Клієнти можуть не погодитися обслуговуватися в одному банку зі своїми конкурентами або відмовитися від послуг банку в силу різних уявлень та вимог до культури банківського обслуговування.

Найважливішою умовою стійкого функціонування комерційних банків та одним з об'єктів контролю та аналізу з боку НБУ є достатність капіталу комерційного банку. При аналізі достатності капіталу використовується система коефіцієнтів та нормативів, які характеризують цей показник, а також міру ризику, що впливає зі структури активів [3, 5].

Базельська угода про єдині міжнародні стандарти достатності капіталу (“Базельська угода про конвергенцію капіталу”) рекомендувала органам банківського нагляду країн–учасниць використовувати в своїй діяльності встановлені стандарти адекватності капіталу до банків, які знаходяться в їх підпорядкуванні.

Достатність капіталу при цьому не зводиться до його балансової величини, а визначається як:

- 1) мінімальний абсолютний розмір власних коштів банків;
- 2) відношення капіталу банку до активів, зважених з урахуванням ризику вкладання коштів.

Стратегія встановлення єдиного для всіх банків мінімального стандарту капіталу легка у використанні, є досить зручною для регулюючих органів у практиці управління банківською системою, однак має і потенційні проблеми.

По–перше, система мінімальних стандартів капіталу може сприяти масовому відтоку депозитів з цілком стійких банків. Таке може відбутися, якщо величина капіталу банку знижується нижче припустимого мінімального рівня. І навіть якщо ступінь капіталізації банку все ще досить адекватна, проте вкладники вже будуть стурбовані долею своїх коштів. Тому ймовірність масового відтоку депозитів дуже велика. По–друге, конкретний показник, що характеризує капітал окремого банку, неможливо оцінювати ізольовано від інших чинників. Банки, що володіють рівною, наприклад, мінімальною обов'язковою величиною капіталу, можуть бути не в однаковій мірі надійними за іншими параметрами. Внесені за останні роки зміни до Базельської угоди (Базель II) зробили систему контролю і регулювання достатності капіталу значно гнучкішою та ефективнішою.

Таким чином, банки мають широке коло джерел ресурсів для збільшення власних капіталів. Кожен з ресурсів має свої переваги і недоліки, використовується банком з врахуванням цілей стратегії і тактики банківського менеджменту, та знаходиться під впливом регулюючих органів, які ставлять за мету підвищення рівня надійності банківської системи.

Література

1. Алексеєнко М.Д. Капітал банку: питання теорії і практики: Монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 276 с.
2. Банківські операції: Підручник / За ред. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2000. – 384 с.
3. Вожжов А.П. Формування ресурсів комерційних банків // Фінанси України. – 2003. – №1. – С. 116–129.
4. Киселев В.В. Управление банковским капиталом (теория и практика). – М.: ОАО «Изд-во Экономика», 1997. – 256 с.
5. Панова Г.С. Анализ финансового состояния коммерческого банка. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 272 с.